

## ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 111:62. 19/20

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.1>

### ЛОГІКА І СТРАТАГЕМИ В КОНТЕКСТІ ЗАХІДНОЇ ТА КИТАЙСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ПАРАДИГМИ

**Ігор Білецький**

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,  
кафедра теорії культури і філософії науки  
майдан Свободи, 4, 61022, м. Харків, Україна*

Стаття присвячена порівняльному аналізу західної та китайської парадигм філософування, зокрема ролі в них логіки та стратегії, а також тому, як вони впливають на мислення та освіту. Аналіз проводиться в контексті т.зв. парадигм філософування. Цих парадигм усього п'ять: антична (в її основі ідея уникнення страждань та досягнення щастя в світі, чужому й байдужому до людських устремлень), авраамічна (парадигма авраамічних релігій – юдаїзму, християнства та ісламу з їх монотеїзмом, креаціонізмом, фідеїзмом), сучасна сциєнтиська (на основі пріоритету наукового, насамперед природничого знання та картини світу, яку воно пропонує), традиційна індійська (в її основі ідея реінкарнації, колеса сансари та звільнення з нього) та традиційна китайська (з її світоглядним організмом чи світоглядом, який розглядає всесвіт як єдиний організм, органами якого виступають окремі люди та інші живі істоти). Перші три парадигми репрезентують етапи розвитку саме західної традиції, починаючи від часів античності і до сьогодення, індійська ж та китайська парадигми є окремими та незалежними і в сучасних умовах можуть являти собою певні світоглядні альтернативи уявленню західним.

Показані основні механізми розвитку китайської та західних парадигм філософування. Проаналізовано роль розподілу знання на теоретичне (високе, божественне чи небесне) та практичне (низьке, земне) для розвитку системи освіти в Китаї та Західному світі. Високе теоретичне знання в Китаї – це знання конфуціанської класики, екзамени на знання якої дозволяють відібрати достойних кандидатів на роль чистих провідників небесної благодаті від Неба, через імператора на решту країни. Ключовий принцип – це принцип меритократії, відродження якого до певної міри ми можемо в сучасному комуністичному Китаї. Високе ж теоретичне знання античної культури стає основою для вищої університетської освіти в середньовічній Європі і в подальшому в Новий час інтегрує знання практичні, що дає сучасну науку та сциєнтиську парадигму сучасного філософування.

*Ключові слова:* антична, авраамічна, сциєнтиська, індійська, китайська парадигми філософування, сім вільних мистецтв, конфуціанство, філософія освіти.

Стаття присвячена порівняльному аналізу західної та китайської парадигм філософування, зокрема ролі в них логіки та стратегії, а також тому, як вони впливають на мислення та освіту. Загальновідомо, що в Китаї так і не з'явилося мистецтво логіки, логіки як окремої дисципліни; китайський філософ та історик філософії Фен Ю-лань у післямові до своєї «Короткої історії китайської філософії» згадує, як на початку ХХ століття, коли в Китаї почали відкривати університети західного типу і викладати в них серед іншого західну філософію, те враження, яке на китайських студентів справляла проста формальна логіка Арістотеля [13, р. 342]. Їм здавалося, що ця логіка, розроблена більше двох тисяч літ тому, є вершиною всієї західної традиції. У текстах класичної китайської філософії ми не знаходимо послідовних систем викладу, замість них ми маємо збірки окремих притч та

афоризмів, покликаних змусити читача самого дійти до відповідних висновків. Як це продемонстрував французький синолог Франсуа Жюльєн, замість логіки китайська філософія використовувала т.зв. страгатики [14].

В попередніх публікаціях ми запропонували виділити п'ять загальних типів чи парадигм філософування, а саме традиційну індійську, традиційну китайську, античну греко-римську, авраамічну та сучасну сциентиську парадигми. Термін «парадигма» був узятий з теорії наукових революцій Томаса Куна, де він означає певну базову теорію, яка визнається усім науковим співтовариством та виступає основою т.зв. «нормальної науки» [7, с. 23–26]. Оскільки ж у філософії складно говорити про якісь теорії, які визнавалися б усім філософським співтовариством, то ми звертаємося до теми культури та ментальності, до того, що свідомо та несвідомо визнається за самоочевидне в рамках відповідних культур. Так, наприклад, мусульманський філософ та лікар Ібн-Сіна, який написав серед іншого книгу про індійську філософію, в якій відзначав, що в Індії було багато різних філософських шкіл та теорій, не менше, аніж у Давній Греції, визначив, що основною відмінністю, яка відрізняє індійську філософію від грецької, є ідея реінкарнації [18]. Дійсно, не зважаючи на те, що в Індії були вчення, які заперечували цю ідею, тим не менш, її вплив був настільки всезагальним, що жодна філософська школа не могла уникнути питання про неї. В певному сенсі можна сказати, що для традиційної, а також сучасної індійської філософії питання про реінкарнацію є свого роду «основним питанням філософії», і жоден філософ не може його уникнути.

Відповідно, для авраамічної парадигми, тобто парадигми юдейської, християнської та мусульманської філософії, таким базовим та самоочевидним моментом буде ідея креаціонізму, Бога-творця, віри і т.п., а для сучасної сциентиської ідея пріоритетності наукового світобачення. Останнє означає, що для сучасних західних і не лише західних філософів «самоочевидною» є наукова картина реальності, тобто картина світу, яку дають природничі науки, і яку ніхто не ставить під сумнів. Звичайно ж, якщо брати її в цілому, деталі постійно змінюються, але загальна картина в цілому залишається. Тобто, наука і наукова картина реальності є «символом віри» сучасної людини [4]. Дещо складнішою є ситуація з античною парадигмою, оскільки філософія на відміну від інших наук, що спираються на аксіоми та постулати, намагається починати з самого початку, тобто з самоочевидних аспектів, і оскільки ми не маємо живих представників античної ментальності, які могли б прояснити нам ці моменти, що, будучи самоочевидними, не прописуються у самих філософських текстах, і тому фактично можемо по-різному тлумачити одні й ті ж самі тексти античної філософії. Якщо брати загальні тлумачення, то тут ми маємо з одного боку підхід, який активно розвивав французький історик філософії П'єр Адо, що робив наголос на практичному характері античної філософії як духовної практики, з іншого підхід, який виділяє соціально-політичні аспекти античної філософії [1].

Антична, авраамічна та сциентиська парадигми є насамперед парадигмами західної філософії – відповідні напрямки мусульманської чи юдейської філософії розвивалися з ними в спільному контексті; індійська ж та китайська парадигми розвинулися абсолютно самостійно, без будь-якої видимої взаємодії з західною філософією. Як визнають майже всі дослідники, в основі китайського філософування лежить принцип т.зв. організму, тобто підходу, який передбачає, що реальність і суспільство являють собою свого роду єдиний організм, а окремі люди чи інші живі істоти є ніби органами цього організму [13]. Відповідно, так само, як у звичайному організмі, якщо всі органи розташовані на своїх місцях і належним чином виконують свої функції, то організм перебуває в стані доброго здоров'я; у вселенському організмі кожна жива істота має своє місце та сукупність обов'язків,

обумовлених цим місцем, або, як це називається в Китаї, своє Дао чи шлях у Всесвіті чи суспільстві. Коли кожна людина слідує своєму шляху, Дао, то в Піднебесній панують мир та злагода. Якщо ж хтось відходить від свого шляху, то починаються проблеми. Завдання ж філософії, полягає в тому, щоб роз'яснити, в чому цей шлях полягає, і повернути кожного до слідування своєму шляху, відновлюючи мир та злагоду в Піднебесній.

Організмизм китайського світобачення зумовлений клановим характером традиційного китайського суспільства. Передбачається чітке розрізнення стосунків між людьми всередині клану та за його межами: всередині потрібно зберігати мир та злагоду, засуджується все, що може їх порушити, суперечки нікого ні в чому не переконують, але лише підривають мир та злагоду і тому їх слід уникати. Відповідно, якщо хочеш у чомусь переконати своє оточення, то потрібно це робити непрямим способом, тобто так, що усі врешті решт самі дійшли до відповідної думки. Звідси використання коротких емких афоризмів та притч, що западають у душу і діють зсередини. Стратегія досягнення цілі непрямими способами широко використовується, як показує Франсуа Жюльєн, не лише у філософії, але також у військовій справі, історіографії тощо [14]. Мистецтво війни, стверджував Сунь-цзи, є мистецтвом обману, а справжня перемога – це перемога, досягнута без бою, коли деморалізована армія ворога розбіглася ще до початку битви [10, с. 25].

Давньогрецька культура на відміну від давньокитайської була не клановою, але агональною, культурою відкритого чесного змагання. Греки жили у невеликих містах-державках чи полісах, де всі більш менш примітні люди були на виду і годі було намагатися щось приховати. Звідси тенденція до розв'язання усіх важливих питань шляхом відкритого обговорення; обговорення ж потребує логіки (мистецтва говорити змістовно) та риторики (мистецтва говорити красиво і цікаво, змушуючи інших тебе слухати).

Система освіти в Давній Греції була зорієнтована саме на публічність, на підготовку професійних публічних політиків, політикою ж займалися вільні громадяни, досить заможні, щоб мати вільний час для участі в політичних процесах. Публічний політик мав демонструвати відповідні чесноти, а також переконувати співгромадян у своїй точці зору. Філософія – це спосіб розвинути ці чесноти через саморозвиток та культивування себе, а також вміння їх, ці чесноти демонструвати. Взагалі ж система освіти Давньої Греції мала за основу т.зв. сім вільних мистецтв, до складу яких входили діалектика (філософія) та риторика.

Середньовіччя успадкувало базові елементи античної культури, включаючи сім вільних мистецтв. Античні міфи та філософські ідеї при цьому були перетлумачені у відповідності з постулатами авраамічних релігій: греко-римські боги, наприклад, були витлумачені як персоніфікації відповідних сил природи, що ж стосується особистісних чеснот, то вони були підпорядковані головній чесноті, чесноті віри. Середньовічні університети мали чотири факультети: підготовчий філософський (де вивчалися сім вільних мистецтв) та три факультети спеціалізації (медичний, юридичний, теологічний). Головним факультетом вважався теологічний, на ньому вивчалися вищі, головні істини, істини віри, навколо яких центрувався середньовічний світогляд.

Перехід до сциєнтистської парадигми починається в новий час. Німецький філософ і соціолог Макс Вебер пов'язував його з протестантизмом та доктриною божественного напередвизначення, сприйняту багатьма версіями останнього. Згідно зі згаданою доктриною, Бог із самого початку обрав певних людей до спасіння і веде їх по життю, допомагаючи їм у їх життєвих починаннях, завдяки чому вони досягають успіху. Той, хто досягає успіху, є обраним і не має причин боятися різноманітних надприродних істот, якими був [6] щільно населений середньовічний універсум – звідси деміфологізація оточуючого світу. Тобто світ

влаштований у відповідності з певними об'єктивними законами, законами природи, створеними Богом, що відкриває можливості для розвитку науки в сучасному розумінні слова. Фундатор сучасної фізики Ісаак Ньютон займався серед іншого богослов'ям і вважав свої дослідження з фізики частиною богословських досліджень (оскільки закони фізики – це елементи Божественного задуму) [12]. Природничі науки в XVII – XVIII століттях вивчалися в рамках філософії [17], і відповідно філософський факультет з допоміжного стає основним.

Політичні події XX століття змусили поставити під сумнів теорію М. Вебера і відкинути його пояснення про те, що саме протестантизм породив сциєнтизм і капіталізм. Чим же тоді можна пояснити виникнення сциєнтистського мислення? Як на мене, пояснення можна знайти в теорії М. Мак-Люена, викладену в його книзі «Галактика Гутенберга». Мак-Люен пояснює все винаходом книгодруку наприкінці XV століття та широким розповсюдженням читання. У людини, яка багато читає, змінюється тип сприйняття з аудіотактильного на візуальний. Останній характеризується приматом суб'єкт-об'єктної дихотомії та візуальної логіки, саме вони стають основою сциєнтистського світобачення, яке передбачає існування об'єктивної, незалежної від суб'єкта реальності та істини як знання, що відповідає цій реальності (т.зв. класична чи кореспондентна теорія істини) [8]. Такий підхід у XIX ст. продемонстрував свою ефективність, одержані за його допомогою знання знайшли широке застосування в технологіях та економіці, які, починаючи з другої половини XIX століття, призвели до кардинальних змін в усьому світі. Візуальне світобачення означає також індивідуалізм суб'єкта як певного центру бачення.

Традиційна китайська система освіти передбачала вивчення складної ієрогліфічної писемності та певного корпусу текстів, записаних цією писемністю. І перше, й друге вивчалось напам'ять. Тобто, насамперед не логічна структурованість, а запам'ятовування – осмислення приходить пізніше і непрямо. Офіційні посади давалися тим, хто склав екзамен з конфуціанської філософії й одержав учений ступінь, а для того щоб його одержати, потрібно було знати відповідні тексти напам'ять. Тобто, вважалося, що той, хто зміг це все вивчити, зможе розібратися й з усім іншим. Китайська система власне, так само як і давньогрецька, передбачала чітке розділення знання теоретичного (високого) і практичного (низького, профанного). Термін «теорія», введений Піфагором, розглядався ним як певна форма споглядання, яка веде до поєднання з божеством (теосом) і протиставлялася усьому земному, практичному [9, с. 41].

В імператорському Китаї імператор був насамперед верховним жрецем, через якого Небо ретранслює на землю свою благодать (де), яку він далі ретранслює на всю країну через свої чиновників. Головне, щоби всі були наділені необхідними чеснотами й були в змозі бути чистими провідниками благодаті-де. Екзаменати потрібні, щоби відібрати достойних і підходящих.

XX століття було дуже складним періодом в історії Китаю. Спроби модернізуватися закінчилися врешті решт громадянською війною, в якій перемогли комуністи. Після чисельних комуністичних експериментів з колективізацією, «культурною революцією» і т.п. Китай знову намагається повернутися до своєї традиційних цінностей, у результаті чого складається система поєднання авторитарної політичної влади та ринкової економіки. Очікування того, що економічна лібералізація призведе врешті решт не справилися, політична система Китаю не лише не лібералізувалася, але з часом почала демонструвати дедалі більше ознак посилення авторитаризму. Комуністичне керівництво сучасного Китаю, яке з однієї сторони наголошує на необхідності збереження авторитарної соціалістичної системи, з іншої на збереженні цінностей традиційної китайської культури, пропагує принцип меритократії [3], наголошуючи на його традиційному для китайської культури

характері, відкидаючи західний індивідуалізм. Саме цим принципом керівництво пояснює необхідність розвитку всіх тих практик, які в західному світі асоціюються з т.зв. «цифровим концтабором».

### Список використаної літератури

1. Адо П'єр. Покривало Ізиди. Нарис історії ідеї Природи / Переклад з французької С. Йосипенко. Київ : Новий Акрополь, 2016. 470 с.
2. Адо П'єр. Що таке антична філософія? / Переклад з французької С. Йосипенко. Київ : Новий Акрополь, 2014. 428 с.
3. Белл Деніел. Китайська модель. Політична меритократія та межі демократії. Київ : «Наш формат», 2017. 310 с.
4. Білецький Ігор, Тагліна Юлія. Наукова та філософська раціональність у контексті парадигм західної і східної філософії. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки», 2022, № 66. с. 23–32. DOI: <https://doi.org/10.26565/2306-6687-2022-66-01>
5. Білецький І. П. Філософія, софістика і діалектика в китайській та західній філософських парадигмах. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Теорія культури і філософія науки», 2021, № 63. с. 23–32. DOI: [10.26565/2306-6687-2021-63-03](https://doi.org/10.26565/2306-6687-2021-63-03)
6. Вебер М. Протестанська етика і дух капіталізму / Переклад з нім. О. Погорілий. Київ : Основи, 1994. 261 с.
7. Кун Томас. Структура наукових революцій // Переклад О. Васильєва. Київ : Port-Royal, 2001. 227 с.
8. Мак-Люен Маршалл. Галактика Гутенберга: Становлення людини друкованої книги / Переклад з англ. А.А. Галушки, В.І. Постнікова. Київ : Ніка-Центр, 2008. 392 с.
9. Рассел Бертран. Історія західної філософії / Переклад з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. Київ : Основи, 1995. 759 с.
10. Сунь-цзи. Мистецтво війни // Інтерпретація українською мовою Григорія Латника. Київ : Арій, 2014. 128 с.
11. Comparative Philosophy: Chinese and Western. Stanford Encyclopedia of Philosophy, First published Tue Jul 31, 2001; substantive revision Tue Aug 4, 2020. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/comparphil-chiwes/>
12. Hübner Kurt. Die Wahrheit des Mythos. In-8. Relié. Bon état, Couv. convenable, Dos satisfaisant, Intérieur frais, 1985. 465 pages.
13. Fung Yu-lan. A Short History of Chinese Philosophy. New York, the Macmillan Company, 1958. 368 p.
14. Jullien François. Detour and Acces : Strategies of Meaning in China and Greece // Translated by Sophie Hawkws. New York : Zone books. 378 p.
15. Makarov Zorislav, Bohatyrchuk Diana. SCIENTIFIC RATIONALITY IN AN EDUCATIONAL CONTEXT: HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-193-0-20>. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/205/6142/12826-1?inl>
16. Normile Ian H. Exploring Criticality in Chinese Philosophy: Refuting Generalisations and Supporting Critical Thinking // Studies in Philosophy and Education, 2023, 42:123–141. URL: <https://doi.org/10.1007/s11217-022-09855-3>
17. Paulsen Friedrich. Einleitung in die Philosophie. Berlin, Verlag von Wilhelm Herss, 1899. 444 s.
18. Radhakrishnan S. Indian Philosophy. New York, the Macmillan Company, 1923. V. 1. 688 p., v.2. 822 p.

19. Rošker, Jana. (2021). Modern Confucian Epistemology: From Reason to Intuition–And Back. In book : Dao Companion to Contemporary Confucian Philosophy (pp.447–468), 2021. DOI: 10.1007/978-3-030-56475-9\_20
20. Tian Chenshan. Chinese Dialectics From Yijing to Marxism. Published in the United States of America by Lexington Books, 2003. 236 p.

## **LOGIC AND STRATAGEMS IN THE CONTEXT OF WESTERN AND CHINESE PHILOSOPHIC PARADIGMS**

**Igor Biletsky**

*V.N. Karazin Kharkiv National University,  
Department of Theory of Culture and Philosophy of Science  
Svobody square, 4, 61022, Kharkiv, Ukraine*

This article is devoted to a comparative analysis of Western and Chinese philosophizing paradigms, in particular the role of logic and strategy in them, as well as how they affect thinking and education. The analysis is carried out in the context of the so-called paradigms of philosophizing. There are five of these paradigms: Ancient (it is based on the idea of avoiding suffering and achieving happiness in a world alien and indifferent to human aspirations), Abrahamic (the paradigm of Abrahamic religions – Judaism, Christianity and Islam with their monotheism, creationism, fideism), Modern science (based on the priority of scientific, primarily natural knowledge and the picture of the world it offers), traditional Indian (based on the idea of reincarnation, the wheels of samsara and liberation from it) and traditional Chinese (with its worldview of organismism or a worldview that views the universe as a single organism, the organs of which are individual people and other living beings). The first three paradigms represent the stages of development of the Western tradition, starting from ancient times to the present, while the Indian and Chinese paradigms are separate and independent and in modern conditions can represent certain worldview alternatives to Western ideas.

The main mechanisms of the development of the Chinese and Western paradigms of philosophizing are shown. The role of dividing knowledge into theoretical (high, divine or heavenly) and practical (low, earthly) for the development of the education system in China and the Western world is analyzed. High theoretical knowledge in China is the knowledge of the Confucian classics, exams for knowledge of which make it possible to select worthy candidates for the role of pure guides of heavenly grace from Heaven, through the emperor, to the rest of the country. The key principle is the principle of meritocracy, which we can observe reviving to a certain extent in modern communist China. The high theoretical knowledge of ancient culture becomes the basis for higher university education in medieval Europe and further integrates practical knowledge in modern times, which gives modern science and the scientific paradigm of modern philosophizing.

*Key words:* Ancient, Abrahamic, Modern scientific, Indian, Chinese paradigms of philosophizing, seven liberal arts, Confucianism, philosophy of education.